

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ (†)
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΑΙ ΠΛΗΣΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΠΟΛΕΩΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ*

(1081—1185)

Αί σχέσεις Ἀλεξίου, Καλοϊωάννου καὶ Μανουὴλ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.—
Θνητοφυχίται, Χριστολύται, Παρερμηνευταί, Ἐθνόφρονες καὶ Γνωσιμάχοι.—
Ἰωάννης Ἰταλός.—Παυλικιανοὶ τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Θράκης.—Ἀρεβοῦρδοὶ καὶ
Ἀθίγγανοι.—Βογόμιλοι καὶ Εὐχίται τῆς Θράκης.—Κωνστ. Χρυσόμαλλος καὶ Νή-
φων.—Νικηφόρος Βασιλάκης καὶ Σωτήριχος Παντεύγενος.—Δημήτριος Λαμπη-
νός.—Σχέσεις τῶν Κομνηνῶν πρὸς τὴν Ρώμην.—Ἀνδρόνικος Κομνηνός.

Οἱ Κομνηνοὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία.

Μετὰ τὴν Μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ τοὺς ἐπακολουθήσαντας ὀλί-
γους Βασιλεῖς τοῦ β'. ἡμίσεως τοῦ ια'. αἰῶνος, τὴν ἀρχὴν ἐν Βυζαντίῳ κα-
τέλαβεν ἡ ἔνδοξος δυναστεία τῶν Κομνηνῶν, ἧς ἀρχηγέτης ἐγένετο ὁ Ἀλέ-
ξιος Κομνηνός (1081—1118).¹ Ἐπὶ τῆς Βασιλικῆς ταύτης δυναστείας ἡ
Ἑλληνικὴ τοῦ Βυζαντίου Αὐτοκρατορία ἐλαμπρύνθη διὰ μεγάλων πολιτι-
κῶν καὶ πολεμικῶν κατορθωμάτων, δι' ὧν αὐτὴ ἀποκατεστάθη καὶ διη-
ρύνθη, ἀσκήσασα μεγάλην πολιτικὴν ἐπίδρασιν οὐ μόνον ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν
ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν Δύσιν. Ἡ ΚΠολις ἀπέβη ἐπὶ αἰῶνα περίπου τὸ
μέγα πολιτικὸν κέντρον τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐλαμπρύνθη δ'
ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν γραμμάτων, ἧτις, κατ' ἐξο-
χὴν, τὴν ἐποχὴν αὐτῶν χαρακτηρίζει.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία ἔτυχε τῶν εὐσεβῶν μερμηνῶν καὶ τῆς προστα-
σίας αὐτῶν, πλεῖστα δ' ἐκκλησιαστικὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα κατὰ τοὺς
χρόνους αὐτῶν ἀνεφάνησαν.

Πάντα τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν, καὶ ἄνδρες
καὶ γυναῖκες, ὑπῆρξαν ἐλλογιμώτατοι. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ κύκλῳ τῆς παιδείας

* Ἐκ τῶν ἀνεκδότων χειρογράφων καταλοίπων τοῦ αἰοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου
Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, δημοσιευομένων
μερίμνη τοῦ καθηγητοῦ κ. Γρηγορίου Παπαμιχαήλ.

1. F. Chalandon, Les Comnènes. Études sur l' Empire byantin au XI
et au XII siècles—I. Essai sur le règne d' Alexis Ier Comnène (1081—1118)
Paris 1900—II Jean Comnène (1118—1143) et Manuel Comnène (1143—1180)
Paris 1912.

συμπεριλαμβάνετο τότε και ἡ θεολογία, πᾶς πεπαιδευμένος και λόγιος ἐν Βυζαντίῳ ἦτο και θεολόγος. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι οἱ Βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ζωηρότατα συμμετείχον τῶν ἐκκλησιαστικῶν και θεολογικῶν ζητημάτων. Ἄλλως τε ταῦτα προὐκάλουν τότε πάγκοινον τῆς κοινωνίας τὸ διαφέρειν, ἀναφερόμενα εἰς τὴν πραγματικὴν σύγχρονον ζωὴν και εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἥτις ἠσφάλιζε τὴν ἐνότητα τοῦ Κράτους, ὡς μεγάλη συνεκτικὴ τῶν ποικίλων αὐτοῦ στοιχείων δύναμις, και κατ' ἀκολουθίαν οἱ Βασιλεῖς, προστάται ὄντες τῆς Ἐκκλησίας και «ἐπιστημονάρχαι», δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μένωσιν ἀμέτοχοι.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς πεπαιδευμένος, ἐνάρετος και εὐγενὴς τὸν χαρακτήρα, ὑπῆρξε παραδειγμα εὐσεβοῦς Βασιλέως. Ἐπεδίδετο μετὰ ζήλου εἰς εὐσεβεῖς πράξεις και θρησκευτικὰς μελέτας, χωρὶς νὰ παραμελῇ τὰ πολιτικὰ και πολεμικὰ καθήκοντα, διότι διεξήγαγε μὲν ἐνδόξους πολέμους κατὰ τῶν Τούρκων και τῶν Νορμανδῶν, προσέλαβε δὲ τοὺς ἀπὸ τῶν Σταυροφόρων κινδύνους τοῦ Κράτους. Οὐδέποτε καθ' ἄσπασαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἔπαυσε λυπούμενος διὰ τὰς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν γενομένας ἀταξίας και βιαιοπραγίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, δι' ἧς ἀνεδείχθη Βασιλεὺς¹.

Ἐφάνη γενναϊόδωρος πρὸς τὰς Μονάς, χωρὶς νὰ υποθάλψῃ τὰς μοναστικὰς ὑπερβολὰς και καταχρήσεις², ἐπροστάτευσε δὲ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὅπερ κατὰ τὴν ἐπικειμένην πολιτικὴν και ἐκκλησιαστικὴν θύελλαν τῆς Ἀνατολῆς μεγάλην ἔμελλε νὰ ἐκπληρώσῃ ἀποστολήν³. Ὑπῆρξεν ὁ Ἀλέξιος μέγας τῶν πτωχῶν εὐεργέτης, ἴδρυσεν φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα, ἐν οἷς πρότυπον ὑπῆρξε τὸ Ὁρφανοτροφεῖον, χρησιμεῖον οὐ μόνον πρὸς προστασίαν ἀλλὰ και πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ὀρφανῶν.

Ἐξέδωκε σπουδαιοτάτας διατάξεις ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας και τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, μαρτυρούσας τὸν ἀκραιφνῆ αὐτοῦ ζῆλον και τὴν εὐσέβειαν⁴. Οὐ μόνον δὲ αὐτὸς συνέγραψε ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἀλλὰ και ἄλ-

1. Ἄ ν ν α Κο μ ν η ν ῆ, Ἀλεξιάς βιβλ. γ'. Πατρ. Migne 127, 276 Ἐξήτησεν ὁ ἴδιος νὰ υποβληθῇ ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν ἐπιπέμων και ἐσκληραγῆσθε ἐαυτὸν, μετανοῶν και κλαίων.

2. Ε. Σιδερίδου, Περὶ τῆς ἐν ΚΠόλει Μονῆς τοῦ Σωτήρος τοῦ Φιλανθρώπου και τῶν ἐν αὐτῇ ἀγίασματος και ἀγίων λειψάνων, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» ΚΠ Τομ. ΙΖ'. 1897, σ. 234 ἐξ.

3. Ὅτε τῷ 1098 τὰ Μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους ὑπέστησαν καταστροφὰς παρὰ τούρκων ληστοπειρατῶν εἴπεν εἰς τὸν Πρῶτον τοῦ Ἁγίου Ὄρους Ἰλαρίωνα ὅτι αἱ πόλεις και αἱ γῶραι τοῦ Κράτους πάσχουσιν ἐξ ἁμαρτιῶν τοῦ Αὐτοκράτορος, Ρ. Ο u s p e n s k y, Χριστιανικὴ Ἀνατολή. Ἱστορία τοῦ Ἄθωνος, μέρος ΙΙΙ, 1877, σ. 239.

4. J. G r o s s o n, Ἐκκλησιαστικὴ και Θρησκευτικὴ δρᾶσις τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀλεξίου α'. Κομνηνοῦ (ρωσιστὶ) ἐν τῷ περιοδ. »Ἐργα τῆς πνευματικῆς Ἀκαδημίας Κιέβου», ΙΙ, 1912, σ. 501 ἐξ.

λους εἰς συγγραφὰς παρῴτρυνεν. Οὕτω δὲ εἰς τὸν διαπρεπέστατον θεολόγον τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ Εὐθύμιον Ζιγαβηγόν († μετὰ τὸ 1118) ἀνέθηκε τὴν συγγραφὴν σπουδαιοτάτου δογματικοῦ συγγράμματος, οὗτινος αὐτὸς ᾤρισε τὴν ἐπιγραφὴν «Πανοπλία δογματικῆ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἥτοι δολοθήκη δογμάτων»¹. Ἐν αὐτῷ οὐ μόνον ἐκτίθενται τὰ δόγματα τῆς ὀρθοδοξίας, ἀνατρέπεται δὲ ἡ τῶν αἰρετικῶν διδασκαλία, ἀλλὰ καὶ παρέχονται σπουδαῖαι περὶ τούτων καὶ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐν γένει ζητημάτων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλεξίου εἰδήσεις. Παρομοίως παρέσχεν εἰδήσεις καὶ ἡ λογιωτάτη τοῦ Ἀλεξίου θυγάτηρ Ἄννα Κομνηνὴ ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ ἱστορικῷ συγγράμματι αὐτῆς, ὅπερ «Ἀλεξιάδα» ἐπέγραψε καὶ ἐν ᾧ τὰ μεγάλα τοῦ πατρὸς κατορθώματα ἀφηγεῖται, πάμφωτον ἀληθῶς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ παραστήσασα. Ἡ Ἄννα καλεῖ τὸν Ἀλέξιον «Ἐκάτον τρίτον τῶν Ἀποστόλων», ἕνεκα τῆς μεγάλης αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως δράσεως, τῆς ὑπομνησκούσης τὸν μέγαν Ἰουστινιανόν.

Τῇ 15 Αὐγούστου 1118 ἐτελεύτησε τὸν βίον ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, λυπούμενος διότι δὲν ἤξιώθη, ὡς ἐπεθύμει, ν' ἀποθάνῃ ἐν Ἱεροσολύμοις, παρὰ τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἐτάφη δ' ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθείσῃ Μονῇ τοῦ Φιλανθρώπου Σωτήρος.

Ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Ἰωάννης Κομνηνός (1118—1143) ἀνεδείχθη μέγας ἡγεμών, οὐ μόνον διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ, ἕνεκα τῶν ὁποίων «Καλοῖωάννης» προσωνομάσθη. Ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης, κατὰ τὸν χρονογράφον Νικήταν Χωνιάτην, «ἀνὴρ καὶ τὴν ἀρχὴν ἀρίστα διακηκῶς καὶ τῷ Θεῷ εὐαρέστως βεβιωκῶς καὶ τὰ πρὸς ἦθος οὐκ ἔκλυτος, οὐδ' ἀκόλαστος... Ὀλίγα οὖν τοῦ ἐς ἄκρον ἀποσφαλεῖς ἐγκρατοῦς τε καὶ ἀσφαλοῦς καὶ τῶν πρὸς εὐτελεῖ ἀκρίβειαν βραχέα διεκπεσῶν καὶ μηδένα διὰ ζυμπάσης αὐτῷ τῆς ἀρχῆς ἢ ψυχῆς στέρησας ἢ εἰς τὸ σῶμα ὄσωνοῦν λυμηνάμενος, ἐπαινετὸς ἐς δεῦρο παρὰ πᾶσι λελόγισται καὶ κορωνὶς ὡς εἰπεῖν τῶν ὄσοι ρωμαίων ἐκ τοῦ τῶν Κομνηνῶν ὑπερεκάθισαν»². Ταῦτά τε καὶ ὅσα ἕτερα ὁ Χωνιάτης, τὸν Ἰωάννην Κομνηνὸν ὑπερεπαινῶν, ἀνέγραψεν, ἐθεώρησαν καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ ὀρθὰ καὶ δίκαια, πάντες εὐαμίλλως τὸν ἀγαθὸν καὶ προῶν ἄμα καὶ γενναϊότατον Βασιλέα ἐπαινέσαντες³.

Ὅ,τι κατ' ἐξοχὴν, ἐχαρακτήριζεν αὐτόν, ὑπῆρξεν ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ ἔνθερμος πρὸς τὸν Θεὸν πίστις, ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν,

1. Ἄννα Κομνηνὴ, Ἀλεξιάς βιβλ. ΙΕ'. Πατρ. Migne 127, 1178.

2. Νικήτα Χωνιάτου, Χρονικὴ διήγησις ed. Bon. σ. 62—63.

3. F. Chalandon, Jean «Comnène de Manuel I Comnène, σ. 10. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐκδ. Ἐλευθερουδάκη. Hertzberg, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι σήμερον, Μεταφρ. Π. Καρολίδου Α, 480.

ἦν μετὰ στοργῆς ἐπροστάτευσε. Κατὰ δὲ τὸν Χωνιάτην ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἐκτὸς τῆς Μονῆς τοῦ «Παντοκράτορος» καὶ ναοὺς πολλοὺς καὶ καλλι-
στους καὶ μεγίστους ἔδειματο. Ἀφηγούμενος ὁ χρονογράφος Ἰωάννης Κίν-
ναμος θριαμβευτικῆν τοῦ Βασιλέως ἐπάνοδον εἰς τὴν ΚΠολιν, ἐξ ἐπιτυχοῦς
πολέμου, λέγει ὅτι «ἄρμα ἀργύρεον μὲν πεπηγμένον χρυσῷ δὲ κατακόρως
ἀλλημιμένον ἠτοίμασε μὲν ὡς ἐπιβησόμενος οὐ μὲν τοι καὶ ὠχῆσατο τούτω
δι' ὑπεροψίας ἴσως παραίτησιν· ἀμέλει καὶ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου τιθέμενος
αὐτῷ, ὁ μὲν σὺν τῷ σταυρικῷ προῆλθε σημείῳ, τὸ δὲ ἐχώρει, θαῦμα τε ἦν
Βυζαντίοις ὁρᾶν, ὅπερ οἶμαι οὐπω μέχρι καὶ τότε κατείδον ἐξ ὅτου Ἡρά-
κλειοι καὶ Ἰουστινιανοὶ τὴν ρωμαϊκὴν διείπον ἀρχήν». Πολλοὺς δ' ἐτέλεσε
θριάμβους ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, διότι κατὰ τὴν εἰκοσιπενταετῆ αὐτοῦ βα-
σιλείαν ἀδιαλείπτως κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἐμά-
χετο, κατενίκησε δὲ τοὺς Πετсенέγους, τοὺς Σέρβους, τοὺς Νορμανδοὺς,
τοὺς Μουσουλμάνους ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ καὶ τοὺς αὐτόθι ἐγκαθιδρυθέντας
Φράγκους.

Τούτου ἔνεκα δὲν εὔρε καιρὸν ὁ Ἰωάννης ν' ἀσχοληθῆ περὶ τὰ ἐκκλη-
σιαστικὰ ζητήματα, ὡς ὁ πατήρ του, ἄλλως τε δὲν παρουσιάσθησαν μὲν ἐπ'
αὐτοῦ σοβαρὰ τοιαῦτα ζητήματα, τὴν δὲ λαμπρὰν καὶ ἔνδοξον βασιλείαν
αὐτοῦ διέκοψε πρόωρος θάνατος ἐπισυμβὰς τῇ 8 Ἀπριλίου 1143. Ἐτάφη
δὲ ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ Μονῇ «Παντοκράτορος».

Ἐφάμιλλος τοῦ πάππου καὶ τοῦ πατρὸς ὑπῆρξεν ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς
(1143—1180), μεγάλας μὲν κεκτημένος ἀρετὰς, ὑπέριπτος δὲ φανείας τῶν
προκατόχων κατὰ τὴν προσωπικὴν ρωμαλεότητα. Διεξήγαγε δὲ κατὰ τὴν
μακρὰν βασιλείαν αὐτοῦ νικηφόρους πολέμους κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις,
ταπεινώσας ἰδίως τοὺς Σταυροφόρους.

Ὁ Μανουὴλ εἶχε μεγάλην μόρφωσιν καὶ ζῆλον ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας
ἀγνόν. Ὡς τοιοῦτος δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀδιάφορος πρὸς τὰ σύγχρονα
ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Τῷ 1148 ἐπεκύρωσε τὰ τῶν προηγουμένων Βασιλέων
διατάγματα περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ τὰς σχετικὰς κτηματι-
κὰς προνομίας τῆς Ἐκκλησίας. Εἰδικῶς δὲ τοῦτο ἔπραξε τῷ 1153 διὰ τὸν
ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπιβραβεύσας αὐτῷ πλήρη ἀτέλειαν. Τῆς πεφω-
τισμένης μερίμνης αὐτοῦ ἀπῆλυσεν ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ὁ μοναχικὸς βίος. Ὁ
Μανουὴλ δὲν ἦτο, ὡς θὰ ἴδωμεν, τυφλὸς φίλος τῶν μοναχῶν, οὐδὲ παρε-
γνώριζε τὴν ἀνάγκην τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἐχόντων.
Τὰς περὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐνεργείας τοῦ Μανουὴλ ἐπῆνεσεν οὐ μόνον
ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν τοῖς λοιποῖς ψέξας αὐτὸν Νικη-
τας Χωνιάτης.

Ὁ Μανουὴλ ἐπεθύμει τὴν πραγματικὴν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου ἀνόρ-
θωσιν, διὰ τῆς ρυθμίσεως αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς τὸ ἀληθὲς τοῦ Χριστια-
νισμοῦ πνεῦμα. Οὕτω δέ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, παρατηρήσας ὅτι ἠδῆθησαν

ὑπὲρ τὸ δέον αἱ ἑορταί, ὑποθάλλουσαι τὴν ἀργίαν, τῇ συναινέσει τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν Ἀρχιερέων, ἐξέδωκε διάταξιν, δι' ἧς διήρσεσε τὰς ἑορτὰς εἰς πᾶν ὀλίγας «μεγάλας» καὶ εἰς «μικρὰς» ἑορτὰς, ἐν ταῖς δευτέραις συμπεριλαβῶν καὶ τὰς βασιλικὰς ἑορτὰς. Ἀργία ἐπετρέπετο μόνον κατὰ τὰς «μεγάλας» ἑορτὰς. Ἡ διάταξις αὕτη χαρακτηρίζει ἐπαρκῶς τὸν Μανουήλ. Ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐξαιρετικῶς πλουσία καὶ κατὰ τὴν ἐμφάνισιν σπουδαίων θεολόγων καὶ διαπρεπῶν συγγραφέων.

Ὁ Μανουήλ μετὰ τὰ ἔνδοξα πολιτικά κατορθώματα, δι' ὧν ἐλαμπρύνθη ἡ βασιλεία αὐτοῦ, ἐτελεύτησε τὸν βίον τῇ 24 Σεπτεμβρίου 1180, ἐν ἡλικίᾳ μόλις 58 ἐτῶν¹.

Λείψανα τῆς Εἰκονομαχίας καὶ τάσεις πρὸς τὸν Ἐθνισμόν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν, ἕνεκα τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὄλως ἄδοκῆτως παρουσιάσθησαν ἀντιχριστιανικαὶ τινες καὶ ἀντεκκλησιαστικαὶ τάσεις, διὰ διαφορῶν ἐκδηλωθεῖσαι ἀποπλανήσεων.

Ἦδη ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ Λέων τις πρῶν Χαλκηδόνας μητροπολίτης ἐξεδήλωσεν εἰκονομαχικὰ φρονήματα. Ὁ Βασιλεὺς συνεκάλεσεν Σύνδον ἐν Βλαχέρναις, ἐν ἣ ἀνεγνώσθη καὶ ἐπεκυρώθη ὁ ὅρος τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τοῦτον δὲ ἀνεγνώρισε καὶ ὁ Λέων ἀποκηρύξας τὰ εἰκονομαχικὰ φρονήματα².

Περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν παρουσιάσθησαν οἱ λεγόμενοι «θνητοψυχῆται» διδάσκοντες ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θνητὴ, διότι εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ζώων, οἱ «χριστολύται», φρονοῦντες ὅτι ὁ Χριστὸς ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς μετὰ τῆς θεότητος μόνον, καταλιπὼν ἐπὶ τῆς γῆς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, οἱ «παρερμηνευταὶ» παρεξηγοῦντες τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ οἱ «ἐθνοφρονες», τηροῦντες παλαιὰς ἐθνικὰς δεισιδαιμονίας. Ἐνεκα τῆς ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων προελθούσης ἀποπλανήσεως εἰς διαφόρους κακοδοξίας, μοναχοὶ τινες ἐξανά-

1. Chalandon, ἐνθ' ἀν.

2. Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio, XX, 1105. Σημείωμα περὶ τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγ. εἰκόνων, Πατρ. Migne 127, 972. Πρὸ τῆς ἐκδηλώσεως εἰκονομαχικῶν φρονημάτων ὁ Λέων εἶχε προκαλέσει ζήτημα κατὰ τοῦ Βασιλέως ἕνεκα τῆς ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποίησεως ἀργυρῶν τινῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν τῆς Ἐκκλησίας χάριν τοῦ πρὸς τοὺς Νορμανδοὺς πολέμου ἐπὶ ὑποσχέσει ἀποδόσεως, πρβλ. Ράλλη καὶ Ποτλῆ. Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Ε. 281. Α. Ε. Λαυριώτου, Ζήτημα ἐκκλησιαστικὸν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» Κ, 1900, σ. 352, 361, 403, 411, 445, 455.

στησαν κατὰ πάσης γνώσεως καὶ παιδείας, εὐλόγως «γνωσιμάχοι» ἀποκληθέντες¹.

Σοβαρώτερα ζητήματα διὰ τῆς ἀντιχριστινικῆς αὐτοῦ τάσεως προῦκάλεσεν ἐν Βυζαντίῳ ὁ μετὰ τὸν Μιχαὴλ Ψελλὸν (†1078;) διευθυντῆς χρηματίσας τῆς αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας Ἰωάννης Ἰταλός². Οὗτος ἐγεννήθη περὶ τὰ ἔτη 1023—25 ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα καὶ ἔτυχε τῆς πρώτης παιδείσεως, μετέβη δὲ εἰς ΚΠολιν, πιθανῶς πρὸς εὐρύτερας σπουδὰς κατὰ τὰ ἔτη 1055—57. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδιδάχθη τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν ὑπὸ «σχολαστικῶν» λεγομένων, εἶτα δ' ἐμαθῆτευσε παρὰ τῷ Μιχαὴλ Ψελλῷ, διὰ τῆς μεγάλης αὐτοῦ εὐφυΐας καὶ φιλοπονίας ἀναδειχθεὶς ἀντάξιός τοῦ διδασκάλου.

Σχετισθεὶς δὲ καὶ πρὸς τὴν βασιλικὴν Αὐλὴν, ἀνέλαβεν ἀποστολὴν τινα εἰς τὸ Δυρράχιον πρὸς τὸν Ροβέρτον Γυσκάρδον, ἀλλ' ἀποτυχὼν, κατηγορήθη ὡς προδοτικῶς προσενεχθεὶς. Ὅθεν μετέβη εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλ' ἀδείας τυχὼν ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν ΚΠολιν καὶ ἐπὶ Νικηφόρου Βοτανειάτου ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς Ἀκαδημίας, γενόμενος «ὑπατος τῶν φιλοσόφων» καὶ προκαλέσας πάγκοινων τὴν προσοχὴν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τοῦ Βυζαντίου, ὡς εἰσηγητῆς νέων ἰδεῶν, ἃς εὐρύτατα διέδωκεν οὐ μόνον εἰς τοὺς πολυαριθμοὺς μαθητὰς του καὶ θαναμαστὰς ἐκ πασῶν τῶν λαϊκῶν τάξεων καὶ τῆς ἀριστοκρατίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν κληρικῶν.

Διότι ἢ ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ συντελουμένη ἀναγέννησις τῶν γραμιμάτων ἀνέπτυξε ζωηρὸν τὸ διαφέρον πάντων ἐν Βυζαντίῳ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸ ἑλληνικὸν καθόλου παρελθόν. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, πολλοὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γοητευμένων κατέφθανον εἰς ἀκρότητας. Σεργίλιος τις δνόματι, ριφθεὶς εἰς τὸν Βόσπορον, ἀνέκραξε «Δέξαι με Πόσειδον!» Ἡ ἀπὸ τῶν θαλασσῶν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου μετοικεσία τοῦ ἀνυπάρχοντος Ποσειδῶνος, παρὰ τὴν χριστιανικωτάτην Βασιλεύουσαν, μαρ-

1. Νικήτα Χωνιάτου, *θησαυρὸς ὀρθοδόξου πίστεως Πατρ. Migne 139, A. 39. 40—43.*

2. Th. M. Οὐσπένσκη, *Μελέται ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς παιδείας, 1909, σ. 140 ἐξ.* Ἀνεκρίσεις καὶ δίκη τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ ἐπὶ αἰρέσει, (ρωσ.) ἐν τῷ περιοδ. Εἰδήσεις τοῦ Ρωσ. Ἀρχαιολ. Ἰνστιτούτου ΚΠ. 11, 1897, σ. 1—66. K. Krumbacher, *Βυζαντ. Λογοτεχνία ἑλλ. μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου τόμ. Α. σ. 87—790 ἐξ.* D. Brantsef, *Ὁ Ἰωάννης Ἰταλός καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ θεολογικαὶ ἰδέαι αὐτοῦ καταδικασθεῖσαι ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας* (ρωσ.) Χάρκοβον 1905. J. Scabalanowits, *Ἡ βυζαντινὴ ἐπιστήμη καὶ αἱ Σχολαὶ κατὰ τὸν ἰα' αἰῶνα* (ρωσ.) ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Ἀκαδημίας Πετρούπολεως 1884. Ἀρχιμ. Σεργίου, *Αἱ ἑλληνικαὶ Σχολαὶ ἰδίως τοῦ μεσαιῶνος, Αὐτόθι, ἔτ. 1888.* Ν. Γιακουμάκη, *Ἡ φιλοσοφικὴ κίνησις ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸν ἰα' αἰῶνα*, «Ν. Σιών» Θ. 371 ἐξ. Ἡ ἐν Βυζαντίῳ αὐτοκρατορικὴ Ἀκαδημία ὡς κέντρον τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν κατὰ τὸν ἰα' αἰῶνα, «Ν. Σιών», ΙΑ, 12, 318 ἐξ.

τυρεῖ εἰς τίνας ἀκρότητας ἠδύνατο νὰ καταφθάσῃ ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἑλληνικὸν παρελθόν, τυφλὴ καὶ ἀδιαφώτιστος μένουσα. Ἄλλὰ συνεπιμαρτυρεῖται δι' αὐτοῦ καὶ ἡ ἔκτακτος κίνησις, ἣν προὐκάλεσεν ὁ Ἰωάννης Ἰταλός, ἀναπτύσσων τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐκλεκτικῶς.

Δὲν ἐχρησιμοποίησε δὲ ὁ Ἰωάννης Ἰταλὸς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν καθ' ὃν τρόπον ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ Μιχαὴλ Ψελλός, ὡς μέσον πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν θεολογικῶν ζητημάτων, ἀλλ' ἀνεζήτησεν ἐν αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν εἰς δεινὰς περιπεσῶν πλάνας. Διότι παρεδέχετο τὸ ἀναρχον καὶ ἀδημιούργητον τῆς ὕλης, τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν μετεμψύχωσιν, ἀπέκρουε τὴν τιμὴν τῶν εἰκόνων καὶ ὀρθολογιστικῶς ἐξετάζων τὰ θεολογικὰ ζητήματα συνεζήτησε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, κατὰ τὸν τρόπον τῶν δυτικῶν σχολαστικῶν θεολόγων, τὸ θέμα «ἡ τοῦ Κυρίου σὰρξ θέσει ἢ φύσει τεθῆεται»; Καὶ ταῦτα οὐ μόνον διὰ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ συγγραφῶν, ἐν αἷς διεκρίνετο ἡ «Περὶ πίστεως» ἐν ἰα' βιβλίῳ, ἀπολεσθεῖσα.

Ὁ Βασιλεὺς Ἀλέξιος διέταξεν ἀνακρίσεις καὶ ἐρεῦνας ἐπὶ τῶν κακοδόξων διδασκαλιῶν τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ, ἀλλ' εἶχεν οὗτος θαυμαστάς καὶ μεταξὺ τῶν Ἱεραρχῶν. Ἐντεῦθεν αἱ ἀνακρίσεις παρετάθησαν ἐπὶ ἑπταετίαν ὄλην. Ὅτε δὲ τὸ πρῶτον κατεδικάσθη ἡ ἀντιχριστιανικὴ διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ οὐδεμίᾳ μνεῖα τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐγένετο. Τὸ δὲ παραδοξότερον πάντων εἶναι ὅτι ὁ Πατριάρχης ΚΠόλεως Εὐστράτιος Γαριδᾶς (1081—1084) ἐφωράθη φρονῶν τὰ τοῦ Ἰταλοῦ. Τέλος κατεδικάσθη οὗτος τῷ 1082, πανθεις τῆς θέσεως τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀκαδημίας καὶ ὑποχρεωθεὶς νὰ παύσῃ διδάσκων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν περιορίσθη εἰς τινὰ Μονήν, ἀλλ' εἶτα ἀφέθη ἐλευθέρως ἰδιωτεύων ἐν ΚΠόλει μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ, πρὸ τῆς ὁποίας λέγεται ὅτι μετανόησε. Ὅπαδοὶ αὐτοῦ εὐρέθησαν καὶ μεταξὺ τῶν Ἀρμενίων. Ὁ Βασιλεὺς συνέγραψε καὶ εἰδικὴν πραγματείαν («λόγον») πρὸς αὐτοὺς ἀπευθυνθεῖσαν, ἐν ἣ ἀπεδείκνυεν ὅτι «ἐθεώθη τὸ πρόσλημμα καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ Υἱῷ καὶ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἔσχε τὴν ὑπαρξιν καὶ ἀχώριστόν ἐστιν αὐτοῦ τῆς Θεότητος»¹.

Ἐν ἀντιθέσει ὁμοῦ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Νείλου ὑποκινήθεισαν μονοφυσικὴν δόξαν, ὁ ἐλλογιμώτατος μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος († περὶ τὸ 1120), μαθητῆς τοῦ Ἰωάννου Ἰταλοῦ, ἐν πραγματείαις («λόγοις») κατὰ τινος Ἀρμενίου, μετεχειρίσθη τὴν νεστοριανίζουσαν φράσιν «καὶ πρότερον καὶ νῦν τῷ Πατρὶ λατρεῖται τοῦ Κυρίου τὸ πρόσλημμα».

1. Ἄννα Κομνηνὴ, Ἀλεξιάς βιβλ. ι'. Πατρ. Migne 127, 697· 701. Πρβλ. T. H. Ouspensky, Μελέται, σ. 189—191. Α. Π. Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱερολυματικῆς Σταχυολογίας, Ἐν Περουπόλει 1891, Α, 116—163. Ἡ Σύνοδος τοῦ 1094 κατεδίκασε καὶ τινὰ Βλαχερνίτην, αἰρετικὰς ἔχοντα δοξασίας.

Τῷ 1117 συνεκλήθη ἐν ΚΠόλει Σύνοδος, ἐν ἣ, παρακαθημένων καὶ τῶν Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας Σάβα καὶ Ἀντιοχείας Ἰωάννου, ὁ Εὐστράτιος κατέκρινε τὴν νεστοριανίζουσαν φράσιν, παραδεχθεὶς ὅτι «ὑπόθη τὸ πρόσλημμα ἀπ' αὐτῆς τῆς προσλήψεως... καὶ τοσοῦτον ὥστε πῶς ταῦτὸν τῷ κτίσαντι»¹.

Παυλικιανοί.

Ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ σοβαρὸν προὐκλήθη ζήτημα ἐκ τῶν Παυλικιανῶν², ὧν ἀνασκοποῦντες γενικῶς τὴν προηγουμένην ἱστορίαν καὶ τὴν διδασκαλίαν σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς:

Λείψανα τῶν ἀρχαίων «Γνωστικῶν» λεγομένων αἰρετικῶν εἶχον διασωθεῖ ἐν ταῖς παρὰ τὸν Εὐφράτην χώραις, διατηρηθέντα ὑπὸ γενικόν τινα τύπον τῆς Μανιχαϊκῆς αἰρέσεως. Τὰς ιδέας δὲ αὐτῶν μετὰ χριστιανικῶν ἀναμείξας ἰδεῶν Κωνσταντῖνος τις, ἐκ μανιχαϊκῆς οἰκογενείας τῆς Μανανάλεως (παρὰ τὰ Σαμόσατα) καταγόμενος, ἐγένετο ἀρχηγέτης τῆς πολυκρότου αἰρέσεως τῶν Παυλικιανῶν, οὕτω κατὰ βαρβαρικὴν παραφθορὰν ὀνομασθέντων ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Αὐτοὶ ἑαυτοὺς μὲν ὠνόμαζον «Χριστιανούς», τοὺς δὲ ὀρθοδόξους «Ρωμαίους». Αἱ γνῶμαι, καθ' ἃς τὸ ὄνομα τῶν Παυλικιανῶν προήλθεν ἐκ τοῦ αἰρετικοῦ Ἐπισκόπου Ἀντιοχείας κατὰ τὸν γ'. αἰῶνα Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ἢ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν υἱῶν Καλλινίκης τινός, μανιχαίας τὰ φρονήματα, Παύλου καὶ Ἰωάννου, δὲν φαίνονται ὀρθαί. Οἱ Παυλικιανοὶ ἐθεώρουν τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καθ' ἑξοχὴν διδάσκαλον αὐτῶν, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ τῆς αἰρέσεως προσελάμβανον ὀνόματα τῶν συνεργατῶν καὶ συνεκδήμων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου καὶ τοὺς κυριωτέρους τόπους τῆς δράσεως αὐτῶν προσωνόμαζον διὰ τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων καὶ χωρῶν τῆς δράσεως τοῦ μεγάλου Ἀποστόλου.

Μικρὸν μετὰ τὸ 650 Διάκονός τις ἐπιστρέφων ἐξ αἰχμαλωσίας τῶν Ἀρά-

1. Τὴν σχετικὴν πρᾶξιν τῆς Συνόδου («Βασιλικὸν σημεῖωμα») ἐδημοσίευσεν ὁ Ἱ. Σακκελίωv, Περὶ Εὐσπρατίου τοῦ Νικαίας μητροπολίτου, «Ἀθήναιον» σύγγραμμα περιοδικόν, ἐν Ἀθήναις 1875, Α, 327—333. Πρβλ. J. Dräseke, E. O. 1934, σ. 210 σημ.

2. Περὶ τῶν Παυλικιανῶν ἐκτὸς τῶν Χρονογράφων Κ. Πορφυρογεννήτου: Κεδρηνοῦ, Ζωναρᾶ, Γενεσίου, Πέτρου τοῦ ἐκ Σικελίας, Ἱστορία Μανιχαίων, ed Gieseler, Göttinger 1846—Φωτίου, Περὶ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως Πατρ. Migne τ. 102 σ. 16 ἐξ. Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ, Πανοπλία Πατρ. Migne 130, σ. 1189 ἐξ. Ἀννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς βιβλ. ε'. στ'. ιδ'. ἰδὲ N. G. Bonwetsch, Paulicianer, ἐν Herzog—Hauck, Realencyklopädie für prot. Theologie und Kirche, XV, 49 ἐξ. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Γα'. ιδ'. Γβ' 71 ἐξ. Δα' σ. 59 ἐξ.

βων καὶ φιλοξενηθεὶς ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κωνσταντίνου κατέλιπεν εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ὡς δῶρον κώδικα, περιέχοντα τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς Ἐπιστολάς τοῦ Ἀπ. Παύλου. Ὁ Κωνσταντίνος ἀναγνοὺς τὸ πρῶτον τὰ ἱερὰ βιβλία τῶν Χριστιανῶν, ἀπορρίψας τὰς ἀποτομωτέρας τῶν ἰδεῶν ὑφ' ὧν νέος κατείχετο καὶ προσλαβὼν τὸ ὄνομα Σιλουανός, ἤρξατο κηρύσσειν νέαν διδασκαλίαν, ἣν δι' ἀλληγορικῶν ἐρμηνειῶν προσεπάθει νὰ συμβιβάσῃ πρὸς τὴν Κ. Διαθήκην, καίτοι, κυρίως, στηριζομένην ἐπὶ τῶν συγκεχυμένων ἰδεῶν τοῦ Γνωστικοῦ Μαρκιανός. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, εἰς ἣν ἐλάχιστα προσέθησαν οἱ μετ' αὐτὸν ἀρχηγοὶ τῶν Παυλικιανῶν, δύο ὑπάρχουσι Θεοί, ὁ ἀγαθὸς Θεός, κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ πρωτοουργὸς τῶν πνευμάτων, καὶ ὁ πονηρὸς θεός, ὁ ἐκ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σκότους προελθὼν, ὁ δημιουργὸς τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου καὶ ἀρχὼν αὐτοῦ. Τὸ σῶμα, ὡς ἔδρα τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας, εἶναι ἀκάθαρτον, ἐν αὐτῷ δ' ἐν φυλακῇ τηρεῖται ἢ τείνουσα πρὸς τὸν ἀγαθὸν Θεὸν ψυχὴ. Ἡ πτώσις τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰς τὸ κακὸν ἦτο μᾶλλον εὐεργετικὴ, διότι ὁ ἀνθρώπος, κληθεὶς ὑπὸ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, ἐξανέστη κατὰ τοῦ νόμου τοῦ κακοῦ θεοῦ. Ἐπειδὴ ἡ σάξ προέρχεται ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἢ ἐνσάρκωσις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο κατὰ δόκησιν. Ὁ Ἰησοῦς κατήλθεν ἐξ οὐρανοῦ μετ' ἰδίου οὐρανοῦ σώματος καὶ ὡς διὰ σωλήνος διήλθε διὰ τῆς Μαρίας, μητρὸς αὐτοῦ. Δὲν ἔπαθε δ' ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ πραγματικῶς καὶ ἐπομένως τὰ παθήματα αὐτοῦ δὲν ἔχουσι σημασίαν τινά. Τὸ ἔργον τοῦ Σωτῆρος συνίσταται εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς καθάρσεως τῆς ἐν τῷ σώματι δεσμευμένης ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Ἡ Μαρία δὲν ὑπῆρξε Θεοτόκος, οὔτε ἀειπάρθενος, οὔτε ἁγία, οὔτε κατελέγετο ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἀνθρώποις. Τοιαῦτα δοξάζοντες οἱ Παυλικιανοὶ ἀπέρριπτον τὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης, ἐκ δὲ τῶν τῆς Κ. Διαθήκης τὰς καθολικὰς καὶ ἰδίᾳ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Πέτρου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὑπ' αὐτῶν διαστροφεὺς τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας. Κατ' ἔξοχὴν ἐδέχοντο τὰς τοῦ Παύλου ἐπιστολάς, ἐν αἷς καὶ τὴν πρὸς Λαοδικεῖς ἀπόκρυφον, ἐκ δὲ τῶν Εὐαγγελίων τὰ τοῦ Λουκᾶ καὶ Ἰωάννου, ἀπορρίπτοντες ἐν μέρει καὶ τὰς Πράξεις. Ἀπορρίπτοντες ὡσαύτως πᾶσαν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ἐστηρίζοντο μόνον ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων τῆς Γραφῆς ἐρμηνεύοντες αὐτὴν ἀλληγορικῶς. Κατήργουν τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, τὰ μυστήρια, τὰς ἐκκλησιαστικὰς τελετάς, τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων, τῶν εἰκόνων καὶ τῶν λειψάνων. Ὡς βᾶπτισμα, κατ' αὐτούς, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐνόει ἑαυτὸν, διότι ἦτο τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν, ὡς Εὐχαριστίαν δέ, τὴν ὁποῖαν οὐδέποτε ἐτέλεσε δι' ἄρτου καὶ οἴνου, τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ἀπέρριπτον τὴν Ἰερωσύνην ὡς μυστήριον καταργήσαντες τὸν Κλῆρον. Τοὺς προϊσταμένους τῆς Ἐκκλησίας ἐθεώρουν ἀπλῶς ποιμένας, διδασκάλους, οὐχὶ δὲ ἱερεῖς, ἀποδεχόμενοι καθολικὴν πνευματικὴν ἱερωσύνην. Τοὺς ἰδρυτὰς καὶ πρώτους ἀρχηγούς αὐτῶν ἐθεώρουν ὡς Ἀποστόλους καὶ Προφήτας. Ἐνὸς τούτων (τοῦ Σεργίου)

τὰς ἐπιστολὰς ἐθεώρουν θεοπνεύστους. Ὑπ' αὐτοὺς ἐτάσσοντο οἱ «συνέκδημοι», διευθύνοντες τὰς κοινότητες, καὶ οἱ «νοτάριοι» διαδίδοντες ἀντίγραφα τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Τὴν προσκύνησιν τοῦ Σταυροῦ ἀπετροπιάζοντο, χρησιμοποιοῦντες μόνον αὐτὸν ὡς ἀλεξίκακον, ἐν περιπτώσεσιν ἀσθενείας. Τοὺς τόπους τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν συνελύσεων ἀπεκάλουν «προσευχὰς» οὐχὶ ναοὺς. Κατὰ τὰς ἡθικὰς αὐτῶν ἀρχὰς ἐθεώρουν ἐπιτετραμμένην τὴν ὑπόκρισιν, τούτου δ' ἔνεκα κατὰ τὰς περιστάσεις ἄλλα μὲν ἔλεγον καὶ ἄλλα εἶχον κατὰ νοῦν, ὡς αἰετὶ ἐθεώρουν ἀναγκαῖον παρίσταντο ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις ναοῖς, συμμετεῖχον τῶν τελετῶν καὶ ἐκοινωνοῦν τῶν μυστηρίων. Ἀπέριπτον μὲν τὰς νηστείας καὶ τὸν μοναχικὸν βίον, ἐτήρουν δὲ τὸν γάμον, ἐπιτρέποντες καὶ τὴν αἰμομειξίαν. Ὅμαδες τινὲς αὐτῶν, ὡς οἱ Βαανῖται, ἐπέτρεπον ἀκολάστους καὶ ὀργιαστικὰς πράξεις κατ' αὐτὰς ἔτι τὰς θρησκευτικὰς τελετάς, καθόλου δ' εἰπεῖν οἱ Παυλικιανοὶ δὲν ἦσαν ξένοι πρὸς τὸν ἀντινομισμὸν.

Ὁ ἀρχηγέτης τῆς αἰρέσεως Κωνσταντῖνος ὁ ἐπικληθεὶς Σιλουανὸς κέντρον τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ, ὧν κατήρξατο μικρὸν μετὰ τὸ 650, κατέστησε τὴν Ἀρμενίᾳ Κίβωσσαν μετονομάσας αὐτὴν «Μακεδονίαν». Διὰ μακρὰς εἰκοσιεπταετοῦς δραστηριωτικῆς δράσεως ἠδυνήθη νὰ διαδώσῃ εὐρύτατα τὴν αἵρεσιν, πολλοὺς ἐλκύσας ἔκ τε τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἔκ τοῦ ζωροαστρικοῦ θρησκευάτου. Τὴν διάδοσιν τῆς αἰρέσεως μαθῶν ὁ αὐτοκράτωρ ΚΠ. Κωνσταντῖνος Πωγωνάτος (668—685) ἀπέστειλε ἀνώτατόν τινα λειτουργὸν τοῦ Κράτους Συμεῶν, μετὰ τῆς αὐστηρᾶς διαταγῆς ὅπως καταδικάσῃ μὲν εἰς θάνατον τὸν αἰρεσιάρχη, διασκεδάσῃ δὲ ἀνὰ τὸν Κλήρον καὶ τὰ Μοναστήρια τοὺς ὀπαδοὺς τῆς αἰρέσεως πρὸς ἐξαφάνισιν αὐτῆς. Ὁ Συμεὼν συνέλαβε τὸν Κωνσταντῖνον καὶ πλῆθος ὀπαδῶν αὐτοῦ, οὓς διέταξε νὰ λιθοβολήσωσι τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν. Πάντες ἠρνήθησαν πλὴν τοῦ νεαροῦ Ἰούστου, θετοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντῖνου, ὅστις ἐφόνησε αὐτὸν διὰ λίθου. Ὁ Συμεὼν προσπαθῆσας νὰ μεταπείσῃ τοὺς αἰρετικοὺς συνεζήτησε διὰ μακρῶν μετ' αὐτῶν, ἀλλ' ἐστερημένος ὧν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἅμα δὲ καὶ καταπλαγείς ὑπὸ τῆς καρτερίας τοῦ Κωνσταντῖνου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ παρεσύρθη εἰς τὴν αἵρεσιν. Ὄθεν τριετίαν μετὰ τὴν εἰς ΚΠολιν ἐπάνοδον αὐτοῦ φυγῶν ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς Κίβωσσαν καὶ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Παυλικιανῶν μετονομασθεὶς Τίτος. Μετὰ τινα χρόνον ὁ συνεργαζόμενος μετ' αὐτοῦ Ἰούστος, εὑρεθεὶς πρὸ τινῶν ἀμφιβολιῶν περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Παυλικιανῶν, ἀπετάθη πρὸς τὸν ὀρθόδοξον Ἐπίσκοπον Κολωνίας (νῦν Καλαχισσᾶ), ἀλλὰ καὶ ἄκων κατέστησε γνωστὴν τὴν ὑπαρξίν τῆς αἰρέσεως καὶ τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Συμεῶν. Διαταγῇ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ β'. (685—695) ὁ Συμεὼν, ὁ Ἰούστος καὶ πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν ἐκάησαν ζῶντες ἐπὶ μεγάλῃ πυρᾷ.

Κατώρθωσεν ὅμως, πρὸς τοῖς ἄλλοις, νὰ διαφύγῃ ἀρμενιὸς τις ὀπαδὸς

τῆς αἰρέσεως, Παῦλος ὀνόματι, μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν Γεγναίου καὶ Θεοδώρου, ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν πλησίον τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Φαναρείας Ἐπίσπαριν, μετονομασθεῖσαν Κόρινθον, συνεκράτησε τὴν αἵρεσιν. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως (715) αὐτοῦ ἐγεννήθησαν μετὰ τοῦ Γεγναίου, μετονομασθέντος Τιμοθέου, καὶ τοῦ Θεοδώρου ἔριδες περὶ τῆς διαδοχῆς. Ὑπερίσχυσε ἡ μερὶς τοῦ Γεγναίου. Ἄλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Λέων γ' ὁ Ἰσαυρος μαθὼν τὰ κατ' αὐτὸν διέταξε νὰ μεταβῇ εἰς Κιπὸλιν ἐνθ' ἀνεκρίθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ ἢ τοῦ Ἀναστασίου. Ὁ Γεγναίσιος ἄλλα μὲν ἔχων ἐν νῷ, ἄλλα δὲ λέγων, παρέστησεν ἑαυτὸν ὀρθόδοξον. Ἀνεθεμάτισε τοὺς ἀρνούμενους τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ἀλλ' ὑπὸ ταύτην ἐνόει τὴν τῶν Παυλικιανῶν. Κατεδίκασε τοὺς μὴ προσκυνοῦντας τὸν Σταυρόν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦτον ἐνόει αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐκτείνοντα σταυροειδῶς τὰς χεῖρας αὐτοῦ κατὰ τὴν προσευχὴν καὶ κατὰ τὴν εὐλογίαν. Ἀνεθεμάτισε τοὺς μὴ τιμῶντας τὴν Θεοτόκον, ἐννοῶν ὑπ' αὐτὴν τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ. Ὑπὸ τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐνόει τὴν τῶν Παυλικιανῶν, ὑπὸ δὲ τὸ βάπτισμα αὐτὸν τὸν Χριστόν ὡς «Υδωρ ζῶν», ὑπὸ τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ἀνεθεμάτισας πάντας τοὺς ἀρνούμενους ταῦτα ἐκηρύχθη ἀθῶος καὶ ἀπήλθεν ἡσύχως, φέρων μάλιστα καὶ εὐμενῆ παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος γράμματα. Ἄλλ' ἐξηκολούθησεν ὁ ὑποκριτὴς τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως, ἐλθὼν εἰς Φαναρείαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μανανάλιν, τελοῦσαν ὑπὸ τοὺς Ἀραβας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεγναίου (745) ἡ παυλικιανικὴ κοινότης αὐτοῦ, ἐπονομαζομένη Ἀχαΐα, διεσχίσθη μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ζαχαρίου καὶ τινος Ἰωσήφ Ἐπαφροδίτου, οὗ τινος ἡ μερὶς ὑπερίσχυσε. Οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες, εὐλόγως φοβούμενοι μὴ κατακριθῶσι, δὲν ἠθέλησαν νὰ οἰκειωθῶσι τοὺς Παυλικιανούς, καίτοι εἰκονομάχους ὄντας, ἀλλὰ μέγα μέρος αὐτῶν μετώκισαν ἐκ τῆς Ἀρμενίας εἰς τὴν Θράκην.

Ὁ Ἰωσήφ ὡς ἀρχηγὸς τῶν Παυλικιανῶν, ἵνα τύχη τῆς προστασίας τῶν Σαρακηνῶν, ἐφάνη ὑποκριτικῶς δεχόμενος τὸν Ἰσλαμισμόν, εἶτα κατέφυγεν εἰς Ἐπίσπαριν καὶ μετὰ μακρὰν περιπλάνησιν εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας, ὅπου ἐτελεύτησε (775). Μετ' αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τῆς αἰρέσεως ἀνέλαβε Βαάνης ὁ «ρυπαρὸς», ἐφ' οὗ ἠθικῶς κατέπεσε ἡ κοινότης τῶν Παυλικιανῶν ἕνεκα τῆς παρεϊσδυσάσης εἰς αὐτὴν ἀκολασίας. Ἄλλ' ἀνορθωτῆς αὐτῆς σπουδαιότατος τῷ 801 ἀνεφάνη ὁ Σέργιος μετονομασθεὶς Τιχικός, οὗτινος τὰς ἐπιστολάς οἱ αἰρετικοὶ ἴσας τὴν ἀξίαν καὶ τὴν τιμὴν, ὡς εἴπομεν, ἐλογίζοντο πρὸς τὰς τοῦ Ἀπ. Παύλου. Ὁ Σέργιος ἐπὶ τριάκοντα καὶ τέσσαρα ὄλα ἔτη ἐργασθεὶς ἀναδιωργάνωσε καὶ ἐξύψωσε τοὺς Παυλικιανούς εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε ὁ ἴδιος ἐγκανχόμενος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀνώτερον πάντων τῶν προηγουμένων ἀρχηγῶν τῆς αἰρέσεως καὶ ἀτεκαλεῖτο φῶς, ζωογόνος ἀστῆρ, Παράκλητος. Εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς αἰρέσεως ὑπ' αὐτοῦ συνε-

τέλεσε καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Βασιλεὺς Νικηφόρος Α΄. δὲν κατεδίωξεν αὐτήν, παρασχὼν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν ἐν Φρυγίᾳ καὶ Λυκαονίᾳ. Ἐπὶ τοῦ Μιχαὴλ Ραγκαβῆ ἐξεδόθησαν αὐστηροὶ νόμοι κατὰ τῶν ὁπαδῶν τῆς αἰρέσεως, ὀρίζοντες θάνατον εἰς τοὺς ἐμμένοντας ἐν αὐτῇ. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ὡς εἶδομεν, ἐντονώτατα διεμαρτυρήθη κατὰ τοιούτων νόμων, ἀλλ' ἄλλοι διὰ παρερμηνειῶν ὑπεστήριξαν τὴν γνώμην ὅτι ἐπιτρέπεται ἡ θανάτωσις τῶν αἰρετικῶν, διότι ὁ μὲν Ἅπ. Πέτρος διὰ θανάτου ἐτιμώρησε τὸν Ἄνανιαν καὶ τὴν Σαμφείραν, ὁ δὲ Ἅπ. Παῦλος λέγει ὅτι οἱ ὀρισμένες ἁμαρτίας διαπραττοντες ἄξιοι θανάτου εἰσὶν (Ρωμ. 1,32).

Ὁ Βασιλεὺς Λέων Ε΄. ὁ Ἀρμένιος ἐπέτεινε τοὺς κατὰ τῶν Παυλικιανῶν διωγμούς, ἐξερεθίσας μᾶλλον αὐτοὺς εἰς πείσματα διὰ τῶν ὄπλων ἀντίστασιν. Μερὸς τις αὐτῶν, οἱ λεγόμενοι Κυνοχωρίται καὶ Ἄστατοι, φονεύσασα τοὺς δικαστὰς πνευματικοῦ δικαστηρίου, ὅπερ συνέστησεν ὁ Βασιλεὺς ἦτοι τὸν Θωμᾶν Νεοκαισαρίας Ἐπίσκοπον καὶ τὸν μοναχὸν Παρακονδάκην, κατέφυγε πρὸς τοὺς Σαρακηνούς, παραχωρήσαντας αὐτῇ πρὸς κατοικίαν τὴν πολίτην Ἀργαοῦμ, ἣτις μετωνομάσθη «Κολοσσαί». Ἐκτοτε οἱ Παυλικιανοί, διοργανωθέντες στρατιωτικῶς, ἐποιοῦντο καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας, αἰχμαλωτίζοντες τοὺς κατοίκους, ἀτιμάζοντες τὰς γυναῖκας, παλοῦντες τοὺς παῖδας εἰς τοὺς Σαρακηνούς. Ἐκ τῶν θηριωδιῶν τούτων δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ αὐτοὺς μήτε ὁ Σέργιος, ὅστις ἐφονεύθη διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀξίνης ὑπὸ τινος ὀρθοδόξου (835), εὐρόντος αὐτὸν ἐν τῷ δάσει κόπτοντα ξύλα. Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Σεργίου διήρσαν τοὺς Παυλικιανούς εἰς ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα, πολλῶ μᾶλλον ὅτι οἱ Βαανῖται δὲν ἀπεδέχοντο τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Σεργίου. Εἰς τῶν «συνεκδήμων» τούτου ὁ Θεόδοτος κατῴρθωσε νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα. Κατὰ τοὺς κατ' αὐτῶν διωγμούς ἐπὶ τῆς Θεοδώρας (περὶ τὸ 844) πλείστοι Παυλικιανοὶ κατεσφάγησαν ἢ ἄλλως ἐφονεύθησαν, μεταξὺ δὲ τούτων ἦτο καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Καρβέα. Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τούτου ἐνωθέντες οἱ Παυλικιανοὶ περὶ τοὺς πεντακισχιλίους κατέφυγον πρὸς τοὺς Σαρακηνούς καὶ κατὰ τὴν ἐπιτρεπομένην ὑπὸ τῶν ἠθικῶν αὐτῶν ἀρχῶν προσποίησιν ἐδειχθήσαν προθυμοὶ νὰ δεχθῶσι τὸν Ἰσλαμισμόν. Οἱ Σαρακηνοὶ παρέσχον αὐτοῖς ἄσυλον ἐν διαφόροις τόποις τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων χωρῶν, προέβησαν δ' οἱ Παυλικιανοὶ εἰς ὀχύρωσιν τούτων, σπουδαιότερον αὐτῶν κέντρον καταστήσαντες τὴν παραμεθόριον Τεφρικήν, ἐξ ἧς ἀφορμώμενοι μεγίστας προὔξενον καταστροφάς. Συμπράξαντες μετὰ τῶν Σαρακηνῶν συνετέλεσαν τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἥτταν τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐπὶ τοῦ Βασιλέως Μιχαὴλ Γ'. Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδόχου τούτου Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο νέος ἀρχηγὸς τῶν Παυλικιανῶν ὁ Χρυσόχειρ ἀνέλαβε συστηματικὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἠγούμενος στρατοῦ ἐκ Παυλικιανῶν καὶ Σαρακηνῶν, ἐκυρίευσεν τὰς πόλεις Ἄγκυραν,

Νίκαιαν, Νικομήδειαν, ἔφθασε μέχρι τῆς Ἐφέσου καὶ μετέβαλε τὸν ἐν αὐτῇ περικαλλέστατον ναὸν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου Εὐαγγελιστοῦ εἰς σταῦλον, πρὸς ὕβριν τῶν ὀρθοδόξων, εἰς προτάσεις δ' ἐκ μέρους τοῦ Βασιλείου περὶ εἰρήνης ἀπαντῶν ἤξιωσε νὰ ἐγκαταλείψωσιν οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς Παυλικιανούς τὴν Μικρασίαν. Ὁ Βασιλεὺς ἐξεστράτευσεν κατ' αὐτοῦ καὶ καταλαβὼν πάσας τὰς ἐν τῷ μεταξὺ πόλεις ἐπολιορκήσεν μὲν στενῶς τὸν Χρυσόχειρα ἐν Τεφρική, ἠναγκάσθη ὅμως νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Ὁ Χρυσόχειρ δευτέραν φοράν εἰσήλασεν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Αὐτοκρατορίας, καταστρέφων αὐτάς, ἀλλ' ἐνίκηθη κατὰ κράτος καὶ φεύγων ἐφρονεῦθη. Ἡ Τεφρική κατεστράφη, ἀπώλεσαν δ' ἔκτοτε οἱ Παυλικιανοὶ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν σημασίαν. Ἄλλ' ἡ αἵρεσις δὲν ἐξηφανίσθη καὶ ἐν Συρίᾳ διασωθεῖσα καὶ ἐν Θράκῃ μεταξὺ τῶν ἀποίκων Παυλικιανῶν. Ὁ Ἰωάννης Τζιμισκῆς μετόκησε (970) μέγα μέρος τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Μικρασίᾳ ὑπολειφθέντων Παυλικιανῶν εἰς τὴν Θράκην. Τούτους δὲ πολλάκις μετεχειρίζοντο οἱ Βασιλεῖς τῆς ΚΠ. ἐν τοῖς πολέμοις ὡς ἀρίστους μαχητάς. Ἄλλ' ἐν τῷ κατὰ τῶν Νορμανδῶν πολέμῳ ἐπὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ προδοτικῶς προσηνέχθησαν οἱ Παυλικιανοὶ καὶ διὰ τοῦτο σκληρότατα ἐτιμωρήθησαν.

Ἐπὶ πλέον δὲ ὁ Ἀλέξιος ἀπὸ τοῦ 1115 καὶ ἐξῆς βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως Νικηφόρου Βρυεννίου καὶ τοῦ μητροπολίτου Νικαίας Εὐστρατίου ἀνέλαβε διὰ πειθοῦς καὶ διδασκαλίας νὰ ἐλκύσῃ τοὺς αἰρετικούς ἐκείνους εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Πολλοὺς τῷ ὄντι προσείλκυσαν, οὓς μετόκησεν εἰς τὴν παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν ἰδρυθεῖσαν Ἀλεξιούπολιν, ἀλλ' οἱ πλείστοι αὐτῶν ἐνέμειναν ἐν τῇ αἰρέσει. Ἐπεδόθησαν εἰς εἰρηνικὰς ἐργασίας καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον συνεχῶς μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην καὶ μεταδίδοντες ἐκεῖ πολλὰς δοξασίας αὐτῶν. Ἐλάχιστα δὲ λείψανα αὐτῶν στρατολογηθέντα ὑπὸ τῶν Ἰησοῦιτῶν εἰς τὴν παπικὴν μάνδραν ἐσώθησαν μέχρι ἐσχάτων. Σπουδαίους συνεργάτας εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Παυλικιανῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ἔσχεν ὁ Βασιλεὺς τὸν μητροπολίτην Εὐστράτιον Νικαίας καὶ τὸν Καίσαρα Νικηφόρον Βρυέννιον, σύζυγον τῆς Ἄννης.

Ἐκτὸς τῶν Παυλικιανῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀπησχόλησε τὴν Ἐκκλησίαν ἡ αἵρεσις τῶν Τέκνων τοῦ Ἡλίου ἢ τῶν Ἀρεβούρων λεγομένη, ἔχουσα ζωροαστρικὴν τινα ἀναμειγμένην μετὰ γνωστικῶν καὶ χριστιανικῶν στοιχείων διδασκαλίαν καὶ λατρείαν. Οἱ ὄπαδοι αὐτῆς ἐθεώρουν τὸν Ἥλιον σύμβολον τῆς Θεότητος. Τὴν αἵρεσιν ἀναδιωργάνωσε περὶ τὰ μέσα τοῦ θ'. αἰῶνος παυλικιανός τις Σεμβάτ καλούμενος καὶ ἐνίσχυσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου αἰῶνος ὁ Ἀρμένιος Ἐπίσκοπος Ἰάκωβος. Λείψανα αὐτῆς σώζονται καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν Μεσοποταμίᾳ.

Αἰρετικοὶ ἦσαν καὶ οἱ ἐν Φρυγίᾳ Ἀθίγγανοι προσλαμβόντες τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐκ τοῦ «μὴ θίγγης» (Κολοσ. 2,21) καὶ ἔχοντες νομιστικὴν τινα ἰουδαϊζουσαν διδασκαλίαν. Πρὸς τοὺς αἰρετικούς τούτους «Ἀθιγγάνους» οὐδέμιαν σχέσιν ἔχουσιν οἱ κακοδαίμονες Ἴνδοι Ἀθίγγανοι, οἵτινες ἐκδιωχθέντες ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν περιέρχονται τὸν κόσμον κινεῦντες τὴν ἀπέχθειαν καὶ τὸν οἶκτον αὐτοῦ.

(Συνεχίζεται)